

Barbara Surma

Akademia Ignatianum Krakowie

Aktualne konteksty wychowania przez pracę i do pracy w pedagogice przedszkolnej

Wprowadzenie

Pojęcia pracy oraz wychowania przez pracę i do pracy nie są nowymi zagadnieniami. Były i są one poruszane i zgłębiane przez filozofów, pedagogów, psychologów, socjologów¹. W miarę zachodzących zmian społeczno-kulturowych oraz ekonomiczno-politycznych w znacznym stopniu ewaluowały. Przyczyniło się również do wzrostu wymagań wobec edukacji i dlatego proponujemy spojrzeć na to zagadnienie z perspektywy teoretyczno-praktycznej w celu wyjaśnienia jak jest ono rozumiane i realizowane w pracy w przedszkolu.

Na etapie edukacji elementarnej wychowanie przez pracę i do pracy traktowane jest w pedagogice pracy jako wychowanie i kształcenie przedzawodowe. Poprzedza ono systematyczne kształcenie prozawodowe i zawodowe. Celem edukacji przedzawodowej jest „zbliżenie dzieci i młodzieży do pracy człowieka, kształtowanie wiedzy o pracy oraz pozytywnego do niej stosunku, jak również zbliżenie do świata techniki”². Wychowanie przez pracę definiowane jest również jako „zamierzony i celowo zorganizowany rodzaj działalności wychowawczej, którego cechą szczególną stanowi wykorzystywanie pracy w procesach oddziaływania na jednostkę i dokonywania zmian w jej osobowości”³. Praca w tym przypadku ma znaczenie ekonomiczne i społeczne i nie ma bezpośredniego zastosowania w pracy w przedszkolu.

¹ Zob. *Mały słownik etyczny*, (red. nauk.) S. Jedynak, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz 1994, s. 177-178. oraz M. Uliński, *Praca*, [w:] *Słownik filozoficzny*, red. J. Hartman, Wyd. Zielona Sowa, Kraków 2004, s. 174.

² Z. Wiatrowski, *Podstawy pedagogiki pracy*, Wyd. Uczelniane WSP w Bydgoszczy, Bydgoszcz 2000, s. 127.

³ Tamże, s. 134.

Zagadnienie pracy jako jednej z form organizacyjnych w procesie wychowawczo-dydaktycznym często traktowane jest marginalnie na etapie wychowania przedszkolnego. Metodocy wychowania przedszkolnego więcej uwagi poświęcają działalności zabawowej, tworzeniu odpowiednich warunków dla jej stymulowania oraz organizacji zajęć dydaktycznych (formułowane są cele, dobierane treści oraz opisywane formy i metody pracy)⁴. Uważa się, że dzieci w wieku przedszkolnym mają stopniowo przechodzić ze swobodnej aktywności do wykonywania zadań w ramach przygotowywania ich do systematycznej nauki w szkole. Mało uwagi poświęca się pracy jako jednej z działalności człowieka mającej wartość w kształtowaniu jego osobowości i tożsamości. Wynika to z przyjęcia założenia, że na tym etapie rozwojowym podstawową aktywnością dziecka jest zabawa. W podstawie programowej wychowania przedszkolnego zapisano, że w rozliczeniu tygodniowym po jednej piątej czasu przeznaczają się kolejno na zabawę, pobyt na świeżym powietrzu i zajęcia dydaktyczne, a dwie piąte czasu nauczyciel może dowolnie zagospodarować⁵. Czas ten rezerwowany jest na wykonanie czynności opiekuńczych, samoobsługowych i organizacyjnych. Współcześnie proponuje się, by proces wychowania dziecka przedszkolnego rozumieć i przeprowadzać w ramach strategii edukacyjnej, odwołującej się do grupy metod algorytmiczno-konatywno-heurystycznych, gdzie zabawa i zadania powinny odgrywać znaczącą rolę w tworzeniu odpowiednich sytuacji wychowawczo-dydaktycznych⁶. Takie ujęcie ma uzasadnienie w biopsychicznych podstawach rozwoju dziecka, co znalazło odbicie w celach wychowania przedszkolnego i warunkach ich osiągnięcia zapisanych w obowiązujących dokumentach. A mianowicie, dziecko kończące przedszkole, między innymi ma wykazywać się samodzielnością w organizowaniu sobie zabaw dowolnych, miejsca pracy (przygotowywać i porządkować je) oraz doprowadzać rozpoczęte czynności do końca. Ma wykonywać zadania i podejmować próby pokonywania trudności. Zatem praca na tym etapie wiąże się przede wszystkim z:

- czynnościami samoobsługowymi (związanymi z higieną, załatwianiem potrzeb fizjologicznych, troską o swój zewnętrzny wygląd, ubieraniem się i rozbieraniem);

⁴ Zob. J. Karbowniczek, M. Kwaśniewska, B. Surma, *Podstawy pedagogiki przedszkolnej z metodyką*, WAM, Kraków 2011; A. Klim-Klimaszewska, *Pedagogika przedszkolna. Nowa podstawa programowa*, Instytut Wydawniczy ERICA, Warszawa 2012.

⁵ *Zalecane warunki i sposób realizacji*, [w:] *Podstawa programowa wychowania przedszkolnego dla przedszkoli, oddziałów przedszkolnych w szkołach podstawowych oraz innych form wychowania przedszkolnego*, Dz. U. z dnia 15 stycznia 2009 r. nr 4, poz. 17.

⁶ D. Waloszek, *Pedagogika przedszkolna. Metamorfoza statusu i przedmiotu badań*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2006.

- czynnościami porządkowymi i organizacyjnymi (związanymi z wypełnianiem dyżurów, troską o otoczenie);
- udzielaniem pomocy dzieciom młodszym (podczas ubierania się i rozbierania);
- pracami na działce przedszkolnej, w ogrodzie;
- produkowaniem prostych zabawek dla siebie i innych dzieci, instrumentów muzycznych, pomocy dydaktycznych;
- wykonywaniem prezentów dla najbliższych;
- przygotowywaniem uroczystości⁷.

Wymienione czynności są traktowane jako pewne elementy szeroko rozumianej pracy. Z analizy publikacji z zakresu pedagogiki przedszkolnej jakiej dokonała Lidia Marszałek wynika, że „proces wdrażania dziecka do pracy ujmowany jest głównie w kontekście przygotowania dziecka do wypełniania czekających go w przyszłości obowiązków, rozwijania kompetencji i instrumentalnych umiejętności, przystosowania do wymagań środowiska społecznego i *przydatności* dla jego społeczności w dorosłym życiu”⁸. Równocześnie autorka postuluje zmianę podejścia „do wychowania przez pracę i do pracy ze względu na potrzebę zapewnienia realizacji praw dziecka, dotyczących jego przyszłości w aspekcie osobistej samorealizacji w sferze zawodowej, społecznej i rodzinnej”⁹.

W nowych kontekstach społecznych i ekonomicznych „wychowanie do pracy ma za zadanie przywrócić właściwe rozumienie pracy, i jej roli dla człowieka i całego społeczeństwa, pracy rozumianej nowocześnie, tej, którą się ceni ze względu na efekty, i to długofalowe, a nie tylko i wyłącznie za nakład wysiłku”¹⁰.

Celem artykułu jest poznanie i wyjaśnienie teoretycznych aspektów wychowania przedszkolnego (idea uczenia się przez całe życie, podmiotowość, integralność) i ich praktycznej realizacji ze szczególnym uwzględnieniem wychowania przez pracę i do pracy. Jednym z argumentów podjęcia tego tematu jest postulowana przez Z. Wiatrowskiego potrzeba opracowania i włączenia wychowania przez pracę do układu działań systemowych i strategii

⁷ Z. Wiatrowski, *Podstawy pedagogiki pracy*, dz. cyt., s. 146. Zob. E. Gruszczyk-Kolczyńska, E. Zielińska, *Program wspomagania rozwoju, wychowania i edukacji starszych przedszkolaków (czterolatków i pięciolatków)*, Nowa Era, Warszawa 2009.

⁸ L. Marszałek, *Wychowanie do pracy procesem integrującym prawa i obowiązki dziecka przedszkolnego*, „Seminare” 2010 t. 28, s. 170.

⁹ Tamże, s. 170.

¹⁰ M. Łuka, *Wychowawcze znaczenie pracy jako istota pedagogiki pracy*, „Pedagogika Katolicka” 2010 nr 2, s. 155.

edukacyjnej¹¹ oraz ocena w jakim stopniu aspekt aktywizujący, uspołeczniający i wytwórczy pracy realizuje się w przedszkolu¹².

Przedmiotem analizy będą dokumenty Komisji ds. Rozwoju Edukacji oraz Podstawa programowa wychowania przedszkolnego dla przedszkoli i oddziałów przedszkolnych w szkołach podstawowych z roku 1999¹³ (uwzględniająca w swoim zapisie cztery filary edukacji), a także Podstawa programowa wychowania przedszkolnego dla przedszkoli, oddziałów przedszkolnych w szkołach podstawowych oraz innych form wychowania przedszkolnego z roku 2008¹⁴ (aktualnie realizowana w przedszkolach).

Szczególną uwagę skoncentrujemy wokół trzech problemów badawczych:

Jakie są cele kształcenia zawodowego w świetle międzynarodowych raportów o edukacji w Europie?

W jakim stopniu zostały one uwzględnione w ostatnich dwóch podstawach programowych wychowania przedszkolnego w Polsce?

W jakim stopniu uwzględniana jest sfera aktywizująca, uspołeczniająca i wytwórcza pracy w procesie wychowawczo-dydaktycznym w przedszkolu w Polsce w kontekście idei podmiotowości i integralności?

Cele kształcenia zawodowego w dokumentach międzynarodowych

Na potrzebę zreformowania procesu edukacji zwrócono uwagę między innymi¹⁵ w Raporcie Edgara Faure'a „Uczyć się, aby być” wydanym w roku 1972¹⁶ oraz w Raporcie Jacques'a Delorsa „Edukacja. Jest w niej ukryty skarb”¹⁷ opublikowanym w 1998 roku, który powstał w ramach pracy Komisji ds. Rozwoju Edukacji powołanej przez UNESCO.

W Raporcie E. Faure'a zwrócono uwagę na problem wzrastającego bezrobocia, któremu należy przeciwdziałać już na etapie wczesnej edukacji.

¹¹ Z. Wiatrowski, *Podstawy pedagogiki pracy*, dz. cyt., s. 148.

¹² J. B. Raczkowski, *Praca w wychowaniu dzieci i młodzieży*, WSiP, Warszawa 1990, s. 8.

¹³ Podstawa programowa wychowania przedszkolnego dla przedszkoli i oddziałów przedszkolnych w szkołach podstawowych, Dz. U. z 2000, nr 2, poz. 18.

¹⁴ Podstawa programowa wychowania przedszkolnego dla przedszkoli, oddziałów przedszkolnych w szkołach podstawowych oraz innych form wychowania przedszkolnego, Dz. U. z dnia 15 stycznia 2009 r. nr 4, poz. 17.

¹⁵ O innych raportach zob.: A. Klim-Klimaszewska, *Podstawy edukacyjne na przełomie XX i XXI wieku w świetle raportów oświatowych*, „Rozprawy Społeczne” 2011 nr 1, s. 3-10.

¹⁶ E. Faure, E. Herrera, A. R. Kaddoura, H. Lopes, A. W. Pietrowski, W. Rahnama, F.C. Ward, *Uczyć się, aby być*, PWN, Warszawa 1975.

¹⁷ J. Delors, *Edukacja. Jest w niej ukryty skarb. Raport dla UNESCO Międzynarodowej Komisji do spraw Edukacji dla XXI wieku*, SOP UNESCO, Warszawa 1998, <http://www.unesco.org/delors/> dostęp: 28. 07. 2014

Zauważono, że jedną z przyczyn tego groźnego zjawiska jest szybki rozwój przemysłu, techniki, komunikacji i automatyzacji, który wymaga od człowieka podejmującego pracę innych niż dotychczas umiejętności. E. Faure i inni współautorzy raportu uważali, że modernizacja procesu kształcenia powinna polegać na przygotowaniu młodego pokolenia do pracy, życia, aktywności obywatelskiej i kulturalnej¹⁸. Postulowano, by celem edukacji stało się kształcenie naukowego myślenia, a nauka i technika były podstawą rozwoju edukacji. Jako kierunki rozwoju systemu oświatowego wskazano:

- demokratyzację oświaty, polegającą na udziale społeczeństwa w decyzjach dotyczących oświaty i wychowania;
- podmiotowe i indywidualne podejście do wychowanków;
- elastyczność – przystosowanie oświaty do stale zmieniających się zewnętrznych warunków życia ludzi oraz ich potrzeb i zainteresowań intelektualnych¹⁹.

W kolejnych raportach Komisji Europejskiej²⁰ opisano trzy główne czynniki, które należało wziąć pod uwagę w celu wdrażania zmian w systemie oświatowym w całej Europie. Nadal podkreślano, że najważniejszy jest dalszy postęp w rozwoju technologii informacyjnej, przez co zmienia się charakter pracy i organizacja produkcji. Edukacja musi zmierzyć się z innym zapotrzebowaniem na rynku pracy. Powstanie współczesnego społeczeństwa informacyjnego bezpośrednio przyczynia się do zmiany sposobu nauczania – na pierwszym miejscu stawia się wzajemne oddziaływanie nauczyciela i uczącego się. Drugim ważnym czynnikiem jest proces globalizacji, który wywołuje zmiany:

- w sferze gospodarki rynkowej, konsumpcyjnego porządku, ujednolicenia gustów, umasowienia sposobów zaspokajania potrzeb),
- unifikacji politycznej (tworzenie międzykulturowych, różnokulturowych, pluralistycznych systemów politycznych),
- globalnej sieci komunikacyjnej (gdzie świat staje się globalną wioską, słabną bariery językowe, rasowe, religijne),
- w uniwersalizacji kulturowej, w tym języków, wartości, obyczajów, głównie wytworów kultury materialnej i duchowej.

Proces globalizacji może być ujmowany w wymiarze postępującej współzależności poszczególnych regionów świata, w tym społeczeństw, narodów, państw i społeczności lokalnych, przez co wzrasta wrażliwość na różnice

¹⁸ A. Klim-Klimaszewska, *Podstawy edukacyjne na przełomie XX i XXI wieku w świetle raportów oświatowych*, art. cyt., s. 4.

¹⁹ Tamże, s. 5.

²⁰ Komisja Europejska, *Nauczanie i uczenie się. Na drodze do uczącego się społeczeństwa*, WSP-TWP, Warszawa 1997.

kulturowe i równouprawnienie narodów oraz świadomość różnorodności kulturowej wraz z akceptacją odmienności i integracji²¹. Drugie ujęcie traktuje globalizację jako „kolejną formę ekspansji dominacji i zależności, której istotą jest polityczne, kulturowe i ekonomiczne podporządkowanie peryferii normatywnemu centrum, przy czym jego misją jest edukować świat w cywilizowany sposób”²². Zjawisko globalizacji wraz z pozytywnymi i negatywnymi skutkami wymaga specjalnych zabiegów wychowawczych, mających na celu przygotowanie młodego człowieka do korzystania z możliwości podjęcia pracy na światowym rynku zatrudnienia. Trzecim wymienianym czynnikiem wymuszającym reformę systemu oświaty są przemiany cywilizacji naukowo-technicznej – „rozwój i upowszechnianie wiedzy naukowej oraz produkcji technicznej, prowadzi do potrzeby łączenia wysokiej specjalizacji z kreatywnością i twórczością”²³.

W kontekście wymienianych czynników zwrócono uwagę na permanentne uczenie się oraz na potrzebę łączenia wiedzy teoretycznej z doświadczeniem życiowym uczniów, powiązanie kształcenia ogólnego z praktycznymi problemami pracy, w tym orientacją szkolną i zawodową. Zdaniem Andrzeja Bogaja „kształcenie ogólne będzie miało wartość wychowawczą, gdy harmonijnie połączy kształcenie umysłowe i praktyczne, zadba o stały związek nauki i pracy”²⁴. W konsekwencji należało przełamać rozdział między szkołą a jej otoczeniem, między szkołą a życiem, połączyć przygotowanie teoretyczne z praktycznym doświadczeniem życiowym uczniów oraz zapewnić przydatność wyniesionych ze szkoły doświadczeń w społeczeństwie dzięki stwarzaniu okazji do uczestnictwa w maksymalnej liczbie różnorodnych kontekstów²⁵. Możliwość połączenia i utrzymania spójności między kulturą ogólną a kształceniem technicznym ujęto w następujących celach:

- uczyć się, w jaki sposób nie niszczyć ziemi (z uwzględnieniem różnych aspektów ludzkiej aktywności);
- uczyć się, by zrozumieć to, co człowiek czyni, kim jest, kim chciałby być;

²¹ Zob. Z. Melosik, *Edukacja globalna: nadzieje i kontrowersje*, [w:] *Wprowadzenie do pedagogiki. Wybór tekstów*, (red.) T. Jaworski, R. Leppert, „Impuls”, Kraków 1998, s. 53-65; J. Nikitorowicz, *Edukacja międzykulturowa. Kreowanie tożsamości dziecka*, GWP, Gdańsk 2007, Z. Melosik, T. Szkudlarek, *Kultura, tożsamość i edukacja. Migotanie znaczeń*, „Impuls”, Kraków 2009.

²² Z. Melosik, *Teoria i praktyka edukacji wielokulturowej*, „Impuls”, Kraków 2007, s. 11.

²³ A. Klim-Klimaszewska, *Podstawy edukacyjne na przełomie XX i XXI wieku w świetle raportów oświatowych*, art. cyt., s. 7.

²⁴ Bogaj A., *Kształcenie przedzawodowe*, [w:] *Pedagogika pracy*, red. S. M. Kwiatkowski, A. Bogaj, B. Baraniak, WAiP, Warszawa 2007, s. 70.

²⁵ Tamże, s. 68.

- uczyć się, by rozumieć to, co człowiek osiąga dzięki swej pracy;
- uczyć się przystosowania do zmian technicznych;
- rozwijać i wspierać różne aktywności twórcze uczniów;
- czynić uczniów ludźmi dociekliwymi, krytycznymi, a także zdolnymi do dokonywania możliwych wyborów i ich następstw²⁶.

S. M. Kwiatkowski w kontekście tychże wytycznych formułuje następujące cele wychowania przez pracę na poziomie edukacji elementarnej i nie tylko:

- kształcenie właściwych postaw ucznia wobec pracy;
- kształcenie elementów kultury pracy;
- zdobycie przez uczniów samowiedzy o własnych predyspozycjach;
- kształtowanie zainteresowań;
- rozwijanie umiejętności samokształcenia;
- przygotowanie do wyboru zawodu²⁷.

Pod koniec XX wieku reformę systemu oświaty oparto również na czterech filarach sformułowanych w Raporcie J. Delorsa, które wyjaśniają w jaki sposób edukacja może przygotować młodego człowieka do życia oraz jaką rolę odgrywa wychowanie przez pracę i do pracy. Filary te przybierają postać całościowych zadań stawianych człowiekowi. Poniżej przedstawimy wybrane zapisy tego raportu, które w dalszej części naszych rozważań będą stanowić teoretyczne odniesienie do przeprowadzenia analizy podstaw programowych wychowania przedszkolnego. Celem będzie wskazanie ich praktycznych odniesień do wychowania przez pracę i do pracy, realizowanych w procesie edukacyjnym w przedszkolu.

Uczyć się, aby wiedzieć to pierwszy filar, który dotyczy aspektu kształcenia. Najczęściej łączony jest on z kształceniem formalnym, czyli ze zdobywaniem wiedzy encyklopedycznej i skodyfikowanych wiadomości. Co prawda, stwierdza się, że wiedza jest ważnym aspektem bycia człowieka we współczesnym świecie, ale ze względu na jej szybką ewaluację i złożoność nie można nadążyć z jej przyswajaniem i poznaniem. Dlatego kształcenie udzielić wychowankowi pomocy w opanowaniu narzędzi służących do nabywania wiedzy oraz rozumienia siebie i otaczającego go świata. Dziecko ma się stać *przyjacielem wiedzy*, odkrywać swoją godność, by stopniowo rozwijać swoje zdolności zawodowe i komunikacyjne. Na pierwszym etapie kształcenia powinno się uczyć wychowanków skupiania uwagi, rozwijania pamięci i myślenia, które są niezbędne w podejmowanych przez jednostkę

²⁶ Tamże, s. 68.

²⁷ S. M. Kwiatkowski (red.) *Edukacja zawodowa wobec rynku pracy i integracji europejskiej*, IBE, Warszawa 2001, s. 34.

działaniach. Edukacja ma rozbudzać zainteresowania intelektualne, uczyć krytycznego patrzenia na poznawaną rzeczywistość oraz wydawać o niej niezależne sądy²⁸. Wychowanie przez pracę i do pracy w tym kontekście powinno być ukierunkowane na:

- odkrywanie przez dziecko swoich możliwości poznawczych, zdolności, predyspozycji, kształtowanie własnej osobowości;
- zdobywanie wiedzy o otaczającym je świecie przyrodniczym, technicznym, społecznym, kulturowym na podstawie osobistych doświadczeń i przy udziale własnej aktywności;
- kształtowanie umiejętności komunikowania się i zdobywanie wiedzy o porozumiewaniu się w różnych środowiskach i kulturach;
- zdobywanie narzędzi do konstruowania wiedzy o sobie i świecie.

Drugi filar – *Uczyć się, aby działać* – bezpośrednio łączy się z kwestią kształcenia zawodowego oraz potrzebą łączenia wiedzy z praktyką. Na tle przemian polityczno-gospodarczych pojęcie pracy zmieniło się, dlatego traci sens dotychczasowe znaczenie przygotowania danej jednostki do wykonywania ściśle określonego materialnego zadania, związanego z wytwarzaniem jakiejś rzeczy. Zatem aspekt wytwórczy pracy w procesie wychowania nie powinien być stawiany na pierwszym miejscu. Dziecku należy stwarzać warunki, w których dzięki własnej aktywności będzie zdobywało niezbędne kompetencje umożliwiające bezkonfliktowe porozumiewanie się i współpracę. Z etycznego punktu widzenia praca to: „świadoma i celowa działalność człowieka połączona z wysiłkiem skierowanym na przekształcanie rzeczywistości i przystosowanie jej do potrzeb ludzkich, na tworzenie coraz to nowych wartości duchowych i materialnych”²⁹. Takie ujęcie pracy ukierunkowuje proces edukacyjny na odkrywanie wartości działania i przekształcania rzeczywistości nie tylko w wymiarze materialnym, ale także duchowym. Edukacja w kontekście *uczenia się, jako działania* powinna być ukierunkowana na kształtowanie umiejętności:

- działania w otaczającej dziecko rzeczywistości w aspekcie praktycznym, poznawczym i symbolicznym;
- działania w środowisku społecznym;
- twórczego przekształcania rzeczywistości, tworzenia dóbr duchowych i materialnych;
- poznawania siebie połączonego z dążeniem do samodzielności i brania odpowiedzialności za własne działanie;

²⁸ Z. Marek, *Religia – pomoc czy zagrożenie dla edukacji?*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2014, s. 104.

²⁹ *Mały słownik etyczny*, dz. cyt., s. 177-178.

- celowego podejmowania i planowania działań o charakterze zadań;
- wyrażania siebie w różnych formach twórczej aktywności.

W analizowanym raporcie J. Delorsa zwraca się uwagę na potrzebę rozwijania tak zwanych kluczowych kompetencji, do których na poziomie szkolnictwa obowiązkowego zalicza się:

1. Porozumiewanie się w języku ojczystym.
2. Porozumiewanie się w języku obcym.
3. Kompetencje matematyczne i podstawowe kompetencje nauko-wo-techniczne.
4. Kompetencje informatyczne.
5. Umiejętność uczenia się.
6. Kompetencje społeczne i obywatelskie.
7. Inicjatywność i przedsiębiorczość.
8. Świadomość i ekspresję kulturalną³⁰.

Widoczna „dematerializacja” pracy powoduje, że oddziaływania wychowawcze muszą uwzględniać podmiotowość jednostki – poznanie siebie/ wiedza o sobie oraz społeczny wymiar bycia jednostki – wiedza o normach społecznych i dobrowolne ich przyjęcie, samodzielność i odpowiedzialność, budowanie pozytywnych relacji międzypersonalnych, otwieranie się na drugiego człowieka i jego kulturę, współdziałanie, porozumiewanie się³¹. Ważnym elementem w konstruowaniu tychże kompetencji jest własna aktywność: zabawa, nauka i praca. Wiedza i gromadzenie doświadczeń podczas różnego rodzaju działań jest rozumiane całościowo. Wiedza ma być konstruowana samodzielnie przez dziecko w toku jego aktywności w otaczającej go rzeczywistości.

Trzeci filar współczesnej edukacji został nazwany *uczyć się, aby żyć wspólnie, uczyć się współzycia z innymi*. Jest on propozycją przeciwdziałania negatywnym skutkom globalizacji, w tym stosowania przemocy wobec innych ludzi i wywoływania konfliktów w przyszłości. Priorytetem wychowania do pokoju jest wspólny dialog, poznanie siebie i innych, kształtowanie własnej tożsamości kulturowej i otwarcie się na inne kultury i religie. Autor raportu widzi możliwość osiągnięcia tego w tworzeniu okazji do zgodnego działania i zaangażowania w realizację wspólnych projektów, działań i prac. Celami wychowania przez pracę i do pracy w tym obszarze mogą być:

³⁰ Dyrekcja Generalna ds. Edukacji i Kultury, *Kompetencje kluczowe. Realizacja koncepcji na poziomie szkolnictwa obowiązkowego*, Eurydice. Sieć informacji o edukacji w Europie, 2002, s. 24, www.eurydice.org.pl, dostęp: 30. 07. 2014; Zob. także: *Rozwijanie kompetencji kluczowych uczniów w procesie edukacji wczesnoszkolnej*, (red.) J. Uszyńska-Jarmoc, B. Dudel, M. Głóskowska-Sołdatow, „Impuls” - Wydział Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu w Białymstoku, Kraków-Białystok 2013, s. 20-23.

³¹ Zob. Z. Marek, *Religia – pomoc czy zagrożenie dla edukacji?*, dz. cyt., s. 107-114.

- kształtowanie własnej tożsamości kulturowej, etnicznej, religijnej;
- poznanie siebie i swoich możliwości, budowanie właściwego obrazu siebie, godności i wiary w siebie poprzez działanie w otoczeniu przyrodniczym i społecznym;
- poznawanie kultury duchowej i materialnej w swoim najbliższym środowisku, a następnie w dalszym (kultura europejska i światowa);
- budowanie właściwych relacji z innymi, podejmowanie wspólnych inicjatyw, porozumiewanie się;
- kształtowanie właściwych, wartościowych społecznie przekonań i postaw (poszanowanie własnej i cudzej pracy, odpowiednie postawy wobec słabszych, młodszych, cierpiących, chorych, mniej zamożnych);
- przyjmowanie różnych ról podczas realizacji wspólnych projektów, zadań, gier sportowych;
- uwrażliwianie na specyficzne potrzeby innych osób;
- wspieranie dziecka w konstruktywnym rozwiązywaniu problemów oraz radzeniu sobie w sytuacjach konfliktowych.

Proces wychowania ma polegać na dążeniu do samowychowania i samokształcenia. Istotne jest, aby edukacja pozbyła się wszelkiego rodzaju inicjatyw o charakterze indoktrynacji ograniczającej samodzielne myślenie osoby³².

Czwartym filarem, skupiającym w jedno wszystkie pozostałe, jest *uczyć się, aby być*. Na pierwszy plan wysuwa się tutaj idea podmiotowości i integralności. Rozwój człowieka rozumiany jest „jako pełny jego rozkwit, w całym bogactwie jego osobowości i w różnorodnych formach ekspresji i zaangażowania: jako jednostki, członka rodziny i społeczeństwa, obywatela i producenta, wynalazcy techniki i twórcy marzeń”³³. Rozwój ten powinien się zacząć od poznania siebie poprzez otwarcie się na drugiego człowieka i świat, czyli *uczyć się, aby wiedzieć, działać i żyć wspólnie*. Edukacja ma stwarzać odpowiednie warunki dla kształtowania osobowości, nabywania niezbędnych kompetencji w celu samorealizacji jednostki.

Cele wychowania przez pracę i do pracy w programach wychowania przedszkolnego z roku 1999 i 2008

Opisane założenia i postulaty Komisji ds. Edukacji zostały ujęte w podstawie programowej wychowania przedszkolnego z 1999 roku. Wyodrębniono w niej cztery obszary edukacyjne, odpowiadające czterem filarom. Natomiast

³² Tamże, s. 115. Zob. także V. J. Duminuco, *Formacja czy indoktrynacja w pedagogice ignacjańskiej?*, [w:] *Pedagogika ignacjańska wobec wyzwań współczesnego humanizmu*, (red.) W. Pasierbek, WSFP „Ignatianum”-WAM, Kraków 2008, s. 186.

³³ Delors J., *Edukacja. Jest w niej ukryty skarb*, dz. cyt., s. 90.

podstawa programowa wychowania przedszkolnego z roku 2008 ma zupełnie inną strukturę i inaczej sformułowane cele, treści i obszary edukacyjne. Najszym zamierzeniem jest analiza i porównanie obu podstaw programowych w kontekście realizacji idei wychowania przez pracę i do pracy.

Zestawienie 1. Porównanie celów wychowania przez pracę i do pracy w podstawach programowych wychowania przedszkolnego w kontekście dokumentów europejskich

Cele wynikające z raportu	Podstawa z 1999 roku	Podstawa z 2008 roku
<i>Uczyć się, aby wiedzieć</i>		
Kształtowanie wiedzy o sobie	Poznanie wielowymiarowości człowieka – postrzegam, myślę, czuję, działam	Wspieranie dzieci w rozwijaniu czynności intelektualnych, które stosują w poznawaniu i rozumieniu siebie i swojego otoczenia
Rozwijanie możliwości poznawczych	Tworzenie sytuacji doskonalących pamięć, zdolność kojarzenia, umiejętność skupienia uwagi na rzeczach i osobach	Wspomaganie dzieci w rozwijaniu uzdolnień oraz kształtowanie czynności intelektualnych potrzebnych im w codziennych sytuacjach i w dalszej edukacji
Zdobywanie wiedzy o otaczającym je świecie przyrodniczym, technicznym, społecznym, kulturowym na podstawie własnych doświadczeń i aktywności	Poznanie rzeczywistości: przyrodniczej poprzez obserwowanie, odkrywanie, eksperymentowanie; społeczno-kulturowej poprzez poznanie zasad organizacji życia społecznego, tradycji rodzinnej, regionalnej, narodowej oraz poznanie dzieł kultury; technicznej poprzez obserwowanie, manipulowanie oraz przekształcanie przedmiotów lub zmianę ich ułożenia w przestrzeni i czasie	Budowanie dziecięcej wiedzy o świecie społecznym, przyrodniczym i technicznym przez: <ul style="list-style-type: none"> – wspomaganie rozwoju umysłowego dzieci poprzez zabawy konstrukcyjne, budzenie zainteresowań technicznych (tworzy kompozycje z różnorodnych materiałów, ma poczucie sprawstwa i odczuwa radość z wykonanej pracy); – pomaganie dzieciom w rozumieniu istoty zjawisk atmosferycznych i w unikaniu zagrożeń, – wychowanie do poszanowania roślin i zwierząt; – wychowanie przez sztukę (teatr, plastyka, muzyka).

<p>Kształtowanie umiejętności komunikowania się i zdobywanie wiedzy o porozumiewaniu się w różnych środowiskach i kulturach</p>	<p>Poznanie, stosowanie, tworzenie symboli i znaków. Tworzenie warunków do doświadczeń językowych w zakresie reprezentatywnej i komunikacyjnej funkcji języka. Odkrywanie znaczenia komunikowania się w sposób niewerbalny. Umożliwianie doświadczeń w mówieniu, słuchaniu i byciu słuchanym.</p>	<p>Rozwijanie umiejętności prezentowania swoich przemyśleń w sposób zrozumiały dla innych przez: – wspomaganie rozwoju mowy dzieci; – kształtowanie umiejętności społecznych dzieci: porozumiewanie się z dorosłymi i dziećmi oraz zgodne funkcjonowanie w zabawie i sytuacjach zadaniowych.</p>
<p>Zdobywanie narzędzi konstruowania wiedzy o sobie i świecie</p>	<p>Poznanie możliwości własnych dziecka i innych ludzi wynikających ze zróżnicowania płci, wieku, stanu zdrowia i doświadczenia. Dostrzeganie i opisywanie różnic, podobieństwa i relacji między przedmiotami i zjawiskami. Stwarzanie okazji do porządkowania, klasyfikowania i liczenia. Budzenie zaciekawienia otaczającym światem. Wykorzystywanie codziennych sytuacji do podejmowania prób samooceny i oceny zachowań innych.</p>	<p>Wspomaganie rozwoju intelektualnego wraz z edukacją matematyczną. Kształtowanie gotowości do nauki czytania i pisania</p>
<p>Uczyć się, aby działać</p>		
<p>Umiejętność działania w otaczającej dziecko rzeczywistości w kontekście praktycznym, poznawczym i symbolicznym</p>	<p>Wspieranie samodzielnych działań dziecka. Odczytywanie sensu i przeznaczenia rzeczy. Wzbudzanie zainteresowań obrazem i tekstem.</p>	<p>Kształtowanie czynności samoobsługowych, nawyków higienicznych i kulturalnych. Wdrażanie dzieci do utrzymywania ładu i porządku</p>
<p>Działanie w środowisku społecznym</p>	<p>Umożliwianie dziecku dokonywania wyborów i przeżywania pozytywnych efektów własnych działań.</p>	<p>Wdrażanie dzieci do dbałości i o bezpieczeństwo własne oraz innych</p>
<p>Twórcze przekształcanie rzeczywistości, tworzenie dóbr duchowych i materialnych</p>	<p>Wspieranie działań twórczych w różnych dziedzinach aktywności</p>	<p>Wychowanie przez sztukę (teatr, plastyka, muzyka)</p>

Poznanie siebie połączone z dążeniem do samodzielności i brania odpowiedzialności za własne działanie	Stwarzanie okazji do dokonywania przez dziecko wyborów i zdawania sobie sprawy z ich konsekwencji. Rozwijanie poczucia odpowiedzialności poprzez samodzielne, dokładne i rzetelne wywiązywanie się z podejmowanych zadań, szacunku do pracy swojej i innych. Kształtowanie nawyków higienicznych i zachowań prozdrowotnych oraz proekologicznych	Rozwijanie umiejętności społecznych dzieci, które są niezbędne w poprawnych relacjach z dziećmi i dorosłymi
Umiejętność celowego podejmowania i planowania działań o charakterze zadań	Pomaganie dziecku w dostrzeganiu problemów, planowaniu i realizowaniu zadań. Umożliwianie poznawania i stosowania różnych sposobów rozwiązywania zadań.	Wspieranie czynności intelektualnych: przewidywanie skutki działania na przedmiotach
Umiejętność wyrażania siebie w różnych formach twórczej aktywności	Umożliwienie dziecku ekspresji spostrzeżeń, przeżyć, uczuć w różnych formach działalności, z zastosowaniem werbalnych i niewerbalnych środków wyrazu.	Wychowanie przez sztukę (teatr, plastyka, muzyka)
Uczyć się, aby żyć wspólnie		
Kształtowanie własnej tożsamości kulturowej, etnicznej, religijnej	Wprowadzanie dziecka w świat wartości uniwersalnych i tworzenie otoczenia sprzyjającego rozumieniu i przeżywaniu tych wartości	Budowanie systemu wartości, w tym wychowanie dzieci tak, żeby lepiej orientowały się w tym, co jest dobre a co złe.
Poznanie siebie i swoich możliwości	Identyfikowanie i nazywanie różnych stanów emocjonalnych	Brak konkretnego zapisu
Budowanie właściwego obrazu siebie, godności i wiary w siebie poprzez działanie w otoczeniu przyrodniczym i społecznym	Pomoc w budowaniu pozytywnego obrazu własnego „Ja” i zaspokajaniu bezpieczeństwa	Brak konkretnego zapisu
Poznanie kultury duchowej i materialnej w swoim najbliższym środowisku, a następnie w dalszym (kultura europejska i światowa)	Poznanie rzeczywistości: społeczno-kulturowej poprzez poznanie zasad organizacji życia społecznego, tradycji rodzinnej, regionalnej, narodowej oraz poznanie dzieł kultury;	Kształtowanie poczucia przynależności społecznej (do rodziny, grupy rówieśniczej i wspólnoty narodowej) oraz postawy patriotycznej poprzez: – wychowanie rodzinne, obywatelskie i patriotyczne.

Budowanie właściwych relacji z innymi, podejmowanie wspólnych inicjatyw, porozumiewanie się	Uczenie nawiązywania bliskiego, serdecznego kontaktu z innymi. Tworzenie okazji do wymiany informacji, uczenie się dyskutowania i dochodzenia do kompromisu.	Rozwijanie umiejętności społecznych dzieci, które są niezbędne w poprawnych relacjach z dziećmi i dorosłymi
Kształtowanie właściwych przekonań i postaw wartościowych społecznie	Wdrażanie do zachowań akceptowanych społecznie, wprowadzanie w kulturę bycia	Brak konkretnego zapisu
Przyjmowanie różnych ról podczas realizacji wspólnych projektów, zadań, gier sportowych	Tworzenie okazji do pełnienia przez dziecko różnych ról w układach interpersonalnych, ze zwróceniem uwagi na rolę dziecka w rodzinie. Tworzenie warunków sprzyjających spontanicznej i zorganizowanej aktywności ruchowej dziecka. Udział w grach, zabawach ruchowych, w gimnastyce.	Troska o zdrowie dzieci i ich sprawność fizyczną; zachęcanie do uczestnictwa w zabawach i grach sportowych.
Uwrażliwianie na specyficzne potrzeby innych osób.	Dostarczanie przykładów i doświadczanie rozwiązywania sytuacji konfliktowych na zasadzie kompromisu i akceptacji potrzeb innych.	Stwarzanie warunków sprzyjających wspólnej i zgodnej zabawie oraz nauce dzieci o zróżnicowanych możliwościach fizycznych i intelektualnych.
Wspieranie dziecka w konstruktywnym rozwiązywaniu problemów oraz radzeniu sobie w sytuacjach konfliktowych	Tworzenie okazji do wspólnego podejmowania i realizowania różnych zadań, rozwiązywania problemów. Pomaganie dziecku w poznawaniu różnych postaw bohaterów literackich i filmowych oraz podejmowaniu próby ich oceny i uzasadnienia stanowiska.	Kształtowanie u dzieci odporności emocjonalnej koniecznej do racjonalnego radzenia sobie w nowych i trudnych sytuacjach, w tym także do łagodnego znoszenia stresów i porażek.

Źródło: opracowanie własne

Porównując założenia programowe obu podstaw można stwierdzić, że próba połączenia kultury ogólnej z kształceniem technicznym w pewnym stopniu została osiągnięta. W podstawie z 1999 roku przesunięto akcent z przekazywania dzieciom wiadomości na kształtowanie narzędzi konstruowania wiedzy o sobie i świecie przyrodniczym, społecznym, technicznym i kulturowym. Dziecko ma działać i w ten sposób rozwijać procesy poznawcze i czynności intelektualne. Widoczny jest nacisk na tworzenie takich sytuacji, w których dziecko było bardziej aktywne, doświadczało, eksperymentowało, obserwowało świat przyrodniczy i techniczny. W nowej podstawie co prawda wyodrębniono dwa obszary związane z edukacją przyrodniczą i jeden z techniczną, ale cele operacyjne zdecydowanie koncentrują się na wiedzy dziecka. Oczywiście nauczyciel wychowania

przedszkolnego cele te może realizować w różny sposób i konstruować wiedzę dziecka w trakcie jego działania, ale brakuje zapisu o nabywaniu konkretnych umiejętności przez dziecko. Postawy proekologiczne w tejże podstawie zostały sformułowane dość lakonicznie jako wychowanie do poszanowania roślin i zwierząt. Dziecko powinno wiedzieć, w jaki sposób człowiek może je chronić i pomóc im. Znowu brakuje kształtowania konkretnych nawyków, postaw, umiejętności w ramach uczenia się, w jaki sposób nie niszczy Ziemi (z uwzględnieniem różnych aspektów ludzkiej aktywności).

W starej podstawie większą uwagę zwrócono również na poznanie siebie, kształtowanie pozytywnego obrazu siebie, brania odpowiedzialności za swoje działanie, samodzielność. W obecnie obowiązującej podstawie ten aspekt ograniczono do rozwijania czynności intelektualnych, myślenia i przewidywania skutków oraz kształtowania odporności emocjonalnej. W obydwu podstawach ważnymi elementami jest budowanie relacji społecznych, poznanie i przystosowywanie się do zmian technicznych, umiejętność porozumiewania się i wypowiedzania się przez twórczą ekspresję. Zadaniem przedszkola jest tworzenie odpowiednich warunków dla wspólnej i zgodnej zabawy oraz sytuacji zadaniowej.

Wychowanie przez pracę i do pracy w nowej podstawie zostało niestety ograniczone tylko i wyłącznie do kształtowania umiejętności samoobsługowych i dbania o porządek w otoczeniu oraz do tworzenia kompozycji z różnorodnych materiałów. To działanie ma sprzyjać odczuwaniu sprawstwa (element kształtowania poczucia własnej wartości, o której nie ma w całej podstawie ani słowa) i odczuwaniu radości z wykonanej pracy. Elementy drugiego filaru *uczyć się, aby działać* zostały lepiej ujęte w poprzedniej podstawie, choć można dopatrywać się w tej nowej, elementów konstruowania kompetencji w zakresie porozumiewania się w języku ojczystym, myślenia matematycznego oraz ekspresji kulturalnej czy kompetencji społecznych i obywatelskich.

Podstawa programowa jest tylko pewną ramą wskazującą kierunki dla organizacji procesu edukacyjnego. Współczesny nauczyciel wychowania przedszkolnego musi brać pod uwagę podmiotowość wychowanka, jego możliwości, zainteresowania, potrzeby. Kolejnymi aspektami są indywidualność oraz holistyczne oddziaływanie.

Edukacja w ujęciu strategii edukacyjnej proponuje tworzenie sytuacji zabawowej i zadaniowej oraz odpowiednich warunków dla wspierania indywidualnego rozwoju dziecka. Zapisane cele są zatem realizowane w głównej mierze poprzez zabawę i zadania (uczenie się) z pominięciem tworzenia okazji do podejmowania przez dziecko swobodnej i dobrowolnej pracy.

Wnioski dla praktyki

Na koniec tej krótkiej analizy spróbujemy odpowiedzieć na ostatnie pytanie problemowe dotyczące znaczenia pracy w sferze aktywizującej, uspołeczniającej i wytwórczej w przedszkolu oraz stopnia w jakim jest/może być realizowana w przedszkolach.

Z definicji pracy wynika, że jest ona podstawowym rodzajem ludzkiej działalności, dzięki której człowiek tworzy i przekształca własne środowisko, warunki życia, kulturę i siebie samego³⁴. Najczęściej pracę utożsamia się z jej społecznym wymiarem (praca jako podstawa ciągłość bytu społecznego jednostek i grup)³⁵ oraz z przetwarzaniem dóbr przyrody i przystosowaniem jej do potrzeb człowieka (aspekt materialny, wytwórczy pracy), dlatego nie ma ona szerokiego zastosowania w przedszkolu. Na tym etapie praca jako eksplorowanie świata, a nie wytwarzanie dóbr materialnych może być alternatywą dla innej aktywności dziecka. Praca zatem może być rozumiana jako czynnik rozwoju psychicznego. Dziecko, które dostrzega wokół siebie różnego rodzaju narzędzia, zaczyna się nimi posługiwać – początkowo niezgodnie z ich obiektywnymi właściwościami, ale z subiektywnymi potrzebami (dlatego nazywa się tę aktywność zabawą). Stopniowo aktywność ta stymulowana początkowo zewnętrznymi bodźcami przeobraża się w aktywną i ukierunkowaną na cel. Zwraca na to uwagę Lew. S. Wygotski, wskazując, że człowiek posługując się i tworząc narzędzia pracy, równocześnie rozwija swoją inteligencję. Píše między innymi: „człowiek stworzył nie tylko narzędzia, za pomocą których opanował przyrodę, stworzył też i bodźce dla kierowania swymi procesami psychicznymi. Jest to wyraźnie widoczne przy analizie wczesnych etapów rozwoju człowieka”³⁶. W tym kontekście rozwój inteligencji praktycznej jest ściśle związany z pracą rozumianą nie tylko jako opanowywanie przyrody, ale i panowanie nad sobą. Ten aspekt pracy ma wymiar aktywizujący jednostkę do kształtowania twórczego stosunku do otaczającego świata i siebie, który często jest pomijany w edukacji przedszkolnej.

Trzeba również zauważyć, że dotychczas taką rolę pełnił dom rodzinny. Dziecko aktywnie uczestniczyło w życiu rodzinnym, podejmując różnego rodzaju prace, naśladując dorosłych (np. wspólne gotowanie, sprzątanie, wycieranie kurzu, zamiatanie podłogi, pieczenie, robienie na szydełku, samodzielne ubieranie się, wykonywanie czynności higienicznych). Obecnie coraz częściej zdarza się, że dziecko nie ma możliwości bezpośredniego uczestnictwa w tego rodzaju pracach, bowiem wykonuje je osoba zatrudniona

³⁴ A. Bogaj, *Człowiek w środowisku pracy*, [w:] *Pedagogika pracy*, dz. cyt., s. 23.

³⁵ K. Olechnicki, P. Załęcki, *Słownik socjologiczny*, Graffiti BC, Toruń 1997, s. 161.

³⁶ L. S. Wygotski, *Narzędzie i znak w rozwoju dziecka*, PWN, Warszawa 1978, s. 136.

przez rodziców lub jest wyręczane przez dorosłych z powodu nadopiekuńczości, pośpiechu czy braku zrozumienia potrzeb dziecka. Może się tego nauczyć w przedszkolu, pod warunkiem że nauczyciel stworzy ku temu odpowiednie warunki.

Aspekt aktywizujący pracy nie może polegać tylko i wyłącznie na wykonywaniu czynności samoobsługowych. Trzeba też pamiętać, że włączenie pracy do strategii edukacyjnej będzie polegać na tworzeniu odpowiednich warunków, przygotowania w otoczeniu dziecka takich narzędzi, którymi będzie się chciało posługiwać, a przy okazji rozwijać małą i dużą motorykę (wyciskanie soku, przygotowywanie surówki z marchewki, wycieranie kurzu, zamiatanie podłogi, przygotowanie dla siebie śniadania, umycie naczyń i inne). Początkowo dziecko wykonuje te czynności bez planowania i uświadomionego celu. Koncentruje się ono na wykonaniu samej czynności i to daje mu radość i satysfakcję. Efektem jego działania jest kształtowanie wiary w siebie, budowanie własnej wartości poprzez odkrywanie swojego sprawstwa, samodzielność i odpowiedzialność. Takie rozwiązania realizowane są w przedszkolach Montessori³⁷. W przedszkolach konwencjonalnych większą uwagę zwraca się natomiast na aspekt uspołeczniający i wytwórczy pracy. Dzieci wykonują prezenty dla swoich najbliższych z okazji świąt, dnia babci i dziadka, mamy i taty. Wspólnie z nauczycielem sprzątają w ogrodzie, przygotowują grządki, porządkują otoczenie i miejsce pracy. Włączają się również do różnego typu akcji na rzecz środowiska przyrodniczego. Pełnią rolę dyżurnych, pomagają młodszym, dbają o swój wygląd zewnętrzny. Widoczną różnicą między wykonywaniem pracy a tworzeniem dla niej odpowiednich warunków jest dyrektywne podejście.

Wnioskiem, który może być podsumowaniem tej analizy (być może zbyt subiektywnej) jest to, że trzeba przywrócić wartość pracy w przedszkolu. Należy integralnie spojrzeć na dziecko, które z taką samą radością i entuzjazmem bawi się, wykonuje zadania czy pracuje. Niezbędnym warunkiem jest umożliwienie dziecku dokonywania samodzielnych wyborów własnej aktywności wynikających z jego wewnętrznej potrzeby i motywacji.

Bibliografia

- Bogaj A., *Człowiek w środowisku pracy*, [w:] *Pedagogika pracy*, (red.) S. M. Kwiatkowski, A. Bogaj, B. Baraniak, WAIp, Warszawa 2007, s. 23-43.
Bogaj A., *Kształcenie przedzawodowe*, [w:] *Pedagogika pracy*, (red.) S. M. Kwiatkowski, A. Bogaj, B. Baraniak, WAIp, Warszawa 2007, s. 67-85.

³⁷ B. Surma, *Dlaczego w przedszkolach Montessori dzieci pracują, a nie bawią się?*, artykuł niepublikowany

- Delors J., *Edukacja. Jest w niej ukryty skarb. Raport dla UNESCO Międzynarodowej Komisji do spraw Edukacji dla XXI wieku*, SOP UNESCO, Warszawa 1998, <http://www.unesco.org/delors>, dostęp: 28. 07. 2014
- Duminuco V. J., *Formacja czy indoktrynacja w pedagogice ignacjańskiej?*, [w:] *Pedagogika ignacjańska wobec wyzwań współczesnego humanizmu*, (red.) W. Pasierbek, WSFP „Ignatianum”-WAM, Kraków 2008, s. 173-192.
- Dyrekcja Generalna ds. Edukacji i Kultury, *Kompetencje kluczowe. Realizacja koncepcji na poziomie szkolnictwa obowiązkowego*, Eurydice. Sieć informacji o edukacji w Europie, 2002, www.eurydice.org.pl, dostęp: 30. 07. 2014.
- Faure E., Herrera E., Kaddoura A. R., Lopes H., Pietrowski A. W., Rahnama W., Ward F.C., *Uczyć się, aby być*, PWN, Warszawa 1975.
- Gruszczyk-Kolczyńska E., Zielińska E., *Program wspomaganie rozwoju, wychowania i edukacji starszych przedszkolaków (czterolatków i pięciolatków)*, Nowa Era, Warszawa 2009.
- Karbowniczek J., Kwaśniewska M., Surma B., *Podstawy pedagogiki przedszkolnej z metodyką*, WAM, Kraków 2011.
- Klim-Klimaszewska A., *Pedagogika przedszkolna. Nowa podstawa programowa*, Instytut Wydawniczy ERICA, Warszawa 2012.
- Klim-Klimaszewska A., *Podstawy edukacyjne na przełomie XX i XXI wieku w świetle raportów oświatowych*, „Rozprawy Społeczne” 2011 nr 1, s. 3-10.
- Komisja Europejska, *Nauczanie i uczenie się. Na drodze do uczącego się społeczeństwa*, WSP-TWP, Warszawa 1997.
- Łuka M., *Wychowawcze znaczenie pracy jako istota pedagogiki pracy*, „Pedagogika Katolicka” 2010 nr 2, s. 148-157.
- Mały słownik etyczny*, (red. nauk.) S. Jedynek, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz 1994, s. 177-178.
- Marek Z., *Religia – pomoc czy zagrożenie dla edukacji?*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2014.
- Marszałek L., *Wychowanie do pracy procesem integrującym prawa i obowiązki dziecka przedszkolnego*, „Seminare” 2010 t. 28, s. 169-181.
- Melosik Z., *Edukacja globalna: nadzieje i kontrowersje*, [w:] *Wprowadzenie do pedagogiki. Wybór tekstów*, (red.) T. Jaworski, R. Leppert, „Impuls”, Kraków 1998, s. 53-65.
- Melosik Z., Szkudlarek T., *Kultura, tożsamość i edukacja. Migotanie znaczeń*, „Impuls”, Kraków 2009.
- Melosik Z., *Teoria i praktyka edukacji wielokulturowej*, „Impuls”, Kraków 2007.

- Nikitorowicz J., *Edukacja międzykulturowa. Kreowanie tożsamości dziecka*, GWP, Gdańsk 2007.
- Olechnicki K., Załęcki P., *Słownik socjologiczny*, Graffiti BC, Toruń 1997, s. 161.
- Podstawa programowa wychowania przedszkolnego dla przedszkoli i oddziałów przedszkolnych w szkołach podstawowych, Dz. U. z 2000, nr 2, poz. 18.
- Podstawa programowa wychowania przedszkolnego dla przedszkoli, oddziałów przedszkolnych w szkołach podstawowych oraz innych form wychowania przedszkolnego, Dz. U. z dnia 15 stycznia 2009 r. Nr 4, poz. 17.
- Raczkowscy J. B., *Praca w wychowaniu dzieci i młodzieży*, WSiP, Warszawa 1990.
- Rozwijanie kompetencji kluczowych uczniów w procesie edukacji wczesnoszkolnej*, (red.) J. Uszyńska-Jarmoc, B. Dudel, M. Głoskowska-Sołdatow, „Impuls”- Wydział Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu w Białymstoku, Kraków-Białystok 2013.
- Surma B., *Dlaczego w przedszkolach Montessori dzieci pracują, a nie bawią się?*, artykuł niepublikowany
- Uliński M., *Praca*, [w:] *Słownik filozoficzny*, red. J. Hartman, Wyd. Zielona Sowa, Kraków 2004.
- Waloszek D., *Pedagogika przedszkolna. Metamorfoza statusu i przedmiotu badań*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2006.
- Wiatrowski Z., *Podstawy pedagogiki pracy*, Wyd. Uczelniane WSP w Bydgoszczy, Bydgoszcz 2000.
- Wygotski L. S., *Narzędzie i znak w rozwoju dziecka*, PWN, Warszawa 1978.
-

Current contexts of education through work and for work in preschool pedagogy

The aim of the article is to understand and explain the theoretical contexts of preschool education and their practical implementation with particular emphasis on education through work and for work. The motive for undertaking such a study is the need to include education through work into the system activities and educational strategy. Work and education for it on the stage of pre-school education need to be updated due to the changes in the world, as well as in education.

